

GENEZA BURGHEZIEI BASARABENE SAU CUM AU FOST RATATE POSIBILITĂȚILE CONSTITUIRII UNEI BURGHEZII COMERCIAL-INDUSTRIALE NAȚIONALE ÎN BASARABIA (1812 – 1868)

Doctor habilitat, profesor universitar **Valentin TOMULEȚ**
 Departamentul Istoria Românilor, Universală și Arheologie
 Universitatea de Stat din Moldova

GENESIS OF BESSARABIAN BOURGEOISIE OR HOW THE POSSIBILITIES TO ESTABLISH A NATIONAL INDUSTRIAL-COMMERCIAL BOURGEOISIE IN BESSARABIA WERE MISSED (1812 – 1868)

Summary. In the given article based on novel archival sources, the author ascertains that the genesis and evolution in Bessarabia of bourgeois in general, and of the commercial-industrial one, in particular, was influenced by multiple factors, both economic and political, both internal and external. Documents show that the commercial bourgeoisie in Bessarabia was not established as an objective economic category, but rather as a fiscal and legal one. Therefore it will be an element of the Tsarist fiscal classification. Decisions taken by tsarism in the trade policy in the 1820s and 1830s demonstrates that the bessarabian commercial bourgeoisie was created by state and depended on it, without having, as Western European bourgeoisie, certain constitutional rights; it also did not formed a coherent entity, defined ethnically and socially, aware of its rights and obligations. Establishment of commercial bourgeoisie in Bessarabia as a social category is due not to internal processes – economic and social, not to its birth – genesis and evolution, but rather to the decisions of imperial and regional administration.

Keywords: commercial bourgeoisie, commercial capital, regime of domination, sanitary and customs cordon, guild structure, the Tsarist Empire, Bessarabia.

Rezumat. În baza izvoarelor de arhivă inedite, autorul constată că procesul de geneză și evoluție a burgheziei basarabene, în general, și a celei comercial-industriale, în particular, a fost generat de multipli factori, atât de ordin economic, cât și de ordin politic, atât interni, cât și externi. Documentele atestă că burghezia comercială din Basarabia nu s-a constituit ca o categorie economică, obiectivă, ci în special, ca una fiscală și juridică. De aceea aceasta va constitui un element al nomenclatorului fiscal țarist. Deciziile adoptate de administrația imperială în politica comercială în anii '20 – '30 ai secolului al XIX-lea demonstrează că burghezia comercială basarabeană a fost creată de stat și era dependentă de el. Ea nu va dispune, ca cea vest-europeană, de anumite drepturi constituționale. În același timp, aceasta n-a prezentat o entitate coerentă, delimitată etnic și social, conștientă de drepturile și obligațiunile sale. Constituirea burgheziei comerciale ca stare socială în Basarabia se datorează nu atât proceselor interne – economice și sociale, nu atât nașterii – genezei și evoluției sale, ci mai mult deciziilor administrației imperiale și regionale.

Cuvinte-cheie: burghezie comercială, capital comercial, regim de dominație, cordon sanitaro-vamal, structură de gildă, Imperiul țarist, Basarabia.

Geneza și evoluția burgheziei basarabene, în general, și a celei comercial-industriale, în particular, a avut la bază numeroși factori, atât de ordin economic, cât și de ordin politic. Apariția și formarea ei a avut, de asemenea, premise interne și externe. Un rol aparte l-a jucat politica imperial/colonială rusă care a promovat și a susținut imigrația în Basarabia a negustorilor alogeni – armeni, greci, evrei, bulgari și a celor din guberniile interne ruse, mulți dintre care s-au transferat cu traiul în provincia nou-anexată, completând rândurile burgheziei comerciale basarabene. Nu mai puțin importantă s-a dovedit a fi și poziția pe care a luat-o administrația imperială și cea regională în această problemă, inclusiv măsurile întreprinse de țarism în vederea statornicirii în Basarabia a negustorilor alogeni și creării unei elite burgheze comerciale cosmo-

polite, care în scurt timp a ocupat poziții importante nu doar în comerțul intern și extern al provinciei, ci și în întreaga viață economică a Basarabiei și a concentrat în mâinile sale importante capitaluri comerciale.

Trebuie să constatăm că procesul constituirii burgheziei comerciale ca stare socială s-a definitivat în Basarabia după aplicarea, începând cu 1831, a Regulamentului gildelor [1]. Către această perioadă negustorii au obținut reglementarea juridică a organizării sociale – gildele comerciale, procedura judiciară separată – Judecătoria (Tribunalul) Comercială [2], codul orășenesc și o impunere fiscală proprie, conform volumului capitalului comercial declarat etc.

Ajungând sub dominație țaristă, Basarabia a avut

de suferit de pe urma politicii protecționiste promovate de Rusia imperială care căuta să accelereze dezvoltarea industriei și a comerțului în propriile gubernii și să profite de celelalte regiuni periferice (între care și Basarabia) ca de colonii interne, ca surse de materii prime ieftine și piețe de desfacere avantajoase pentru mărfurile industriei (în special de manufactură) ruse [3].

În Basarabia, constituirea burgheziei comerciale a fost influențată direct de prezența pe piața internă a negustorilor străini și din guberniile ruse. Prezența lor în Basarabia, susținută de autoritățile imperiale, nu numai că a favorizat în general comerțul (cum intenționa administrația imperială) și a atras regiunea în procesul general de modernizare, ci și a constituit, în același timp, o concurență evidentă pentru negustorii autohtoni puțini la număr și slabi din punct de vedere economic. Despre preponderența vădită a negustorilor străini în Basarabia ne mărturisesc și instrucțiunile amiralului P.V. Ciciagov adresate la 23 iulie 1812 guvernatorului civil Scarlat Sturdza privind antrenarea în comerțul basarabeian a negustorilor străini, îndeosebi a celor bogăți greci, acordându-li-se diverse înlesniri și privilegii [4].

Deși până la aplicarea tarifului vamal prohibitiv din 1822 în Basarabia au fost păstrate particularitățile autohtone în comerț, negustorii străini care se ocupau cu comerțul în provincie beneficiau și de drepturile acordate de Legea din 1 ianuarie 1807, ce-i scutea în primele 6 luni de plata impozitelor, după care în următoarele 6 luni urmau să se înscrie în categoria oaspeților sau să părăsească hotarele Rusiei, iar în caz de rămâneau – erau lipsiți de dreptul de a se ocupa cu comerțul [5]. În urma acestor, precum și a altor înlesniri și privilegii, numărul negustorilor străini și a celor din guberniile ruse care se ocupau cu comerțul în Basarabia a crescut simțitor. În 1822 numai în orașul Chișinău se ocupau cu comerțul 232 de negustori din Imperiul Austriac, Sublima Poartă, Saxonia și Prusia și 55 de negustori și mici-burghezi [6] din Nejin, Odesa, Movilău, Berdicev, Elisavetgrad, Nahicevan, Brest-Litovsk, Tulcin, Grigoriopol, Tiraspol, Dubăsari și din alte localități ale guberniilor Kaluga, Kurlanda și Volânia, plătind un impozit anual de 2839 de lei [7]. Capitalul comercial al negustorilor străini care în 1822 comercializau diferite mărfuri în Chișinău varia, conform unor date incomplete, de la 3-4 mii la 30-35 de mii de lei [8].

În plus, potrivit tradițiilor moldovenești, comerțul din Basarabia, atât cel intern, cât și cel extern, se practica, în egală măsură, de toate stările sociale, sau, cum relatează unul din izvoare, practicau comerțul toți „...de la *dvorean* (*nobil* – *V.T.*), până la țăran” [9], în aceeași măsură și străinii, aceștia plătind taxele ca

și ceilalți locuitori ai Basarabiei, „...dar care nu depășeau 15 lei anual” [10]. Faptul că negustorii basarabeni nu erau stratificați, ca cei din guberniile interne ruse, în gilde comerciale, nu doar crea posibilități diferite de încadrare în această stare socială, dar și stabilea anumite particularități esențiale în statutul juridic al negustorului, deoarece, conform obiceiului moldovenesc „...nu există nici o deosebire între negustorul care face comerț cu ridicata și care dispune de capitaluri considerabile și negustorul care comercializează mărfurile cu amănuntul” [11]. Prin urmare, în condițiile în care în Basarabia (până în 1831) se ocupau cu comerțul conform „obiceiului moldovenesc” toate stările, inclusiv străinii, prezența negustorilor bogăți străini și din guberniile ruse a constituit un obstacol serios în calea acumulării capitalului comercial și formării burgheziei comerciale naționale.

Mai mult decât atât, negustorii străini și cei ruși care se ocupau cu comerțul în Basarabia, folosindu-se de pozițiile șubrede ale burgheziei comerciale locale, au folosit acest teritoriu ca piață avantajoasă de desfacere a mărfurilor sale și sursă sigură de îmbogățire, slăbind astfel posibilitățile autohtonilor de a acumula capital comercial. Autoritățile locale scriau în această privință în 1829 organelor centrale: „...comercianții (străini și din guberniile ruse – *V.T.*) apelează la diverse pretexte pentru a se eschiva de la plata prestațiilor personale și orășenești și, acumulând nestingherit capital, se întorc la baștină, pe când localnicii înfruntă greutate și incomodități în activitatea lor comercială; fiind constrânși să achite impozite exagerate, suferă mari pagube” [12].

Așadar, protejând afacerile propriei burghezii sau ale celei invitate din străinătate, guvernul țarist promova în Basarabia o politică comercială colonială. În condițiile unei burghezii comerciale autohtone extrem de slabe, protejând interesele negustorilor străini, țarismul a contribuit la faptul că cea mai mare parte a capitalului comercial s-a concentrat în mâinile alogenilor – negustorilor greci, armeni, evrei și ale celor din guberniile interne ruse. Această situație este elucidată de majoritatea izvoarelor de epocă care confirmă că negustori alogeni predominau în toate sferele comerțului Basarabiei [13].

Protejându-și propria industrie de concurența pe care o puteau forma mărfurile străine, țarismul adopta diferite decizii care urmau să confirme că negustorii basarabeni își desfășurau activitatea în baza capitalurilor proprii, iar mărfurile exportate sunt de proveniență autohtonă. Drept exemplu pot servi dispoziția Consiliului de Miniștri din 28 noiembrie 1816 [14] și deciziile suplimentare adoptate de administrația regională în perioada ce a urmat. Aceste măsuri, ce

frânau dezvoltarea comerțului și acumulările de capital, provocau nemulțumirea negustorilor basarabeni, exprimată în diferite plângeri. Aducem ca exemplu plângerea adresată în mai 1820 Guvernului Regional al Basarabiei de către negustorul Ovanes Rușciuplu, în care acesta, în numele negustorilor din Chișinău, scria că „...vămile locale interzic negustorilor autohtoni să facă comerț cu țările străine, în acest scop cerându-li-se să prezinte certificate speciale eliberate de Guvernul Regional, prin care s-ar confirma că ei comercializează în baza propriilor capitaluri” [15]. Această interdicție cauza negustorilor prejudicii mari și pierderi considerabile, iar pentru a dispune de certificate comerciale era nevoie de timp și ca rezultat se creau obstacole artificiale în acumulările de capital.

Un rol negativ în constituirea burgheziei comerciale autohtone și în acumularea de capital comercial a jucat Regulamentul cu privire la comerțul cu Basarabia din 17 februarie 1825 [16]. Limitând substanțial exportul celor mai importante mărfuri din Basarabia în guberniile interne ruse [17], Regulamentul nu acorda negustorilor basarabeni dreptul de a exporta mărfuri în Rusia [18]. Și aceasta pentru că în baza Regulamentului gildelor din 1824, de dreptul de a face comerț pe întreg teritoriul Imperiului beneficiau doar negustorii primelor două gilde, pe când negustorii basarabeni, până la adoptarea Regulamentului din 26 septembrie 1830, nu erau stratificați încă în gilde. Referindu-se la aceste incomodități, autoritățile locale, după nenumărate plângeri ale negustorilor, scriau în 1829 Departamentului manufacturilor și comerțului exterior că, în pofida faptului că în majoritatea cazurilor negustorii cumpără mărfuri din Rusia în măsura capitalului de care dispun, „...totuși ei rămân în mare parte prejudiciați, deoarece de dreptul de a comercializa mărfuri la iarmaroacele din orașele ruse beneficiază, conform regulilor generale, doar negustorii ruși, iar comercianților basarabeni nu le rămâne decât să le cumpere de la aceștia la prețuri foarte ridicate, ceea ce le reduce posibilitatea de a le comercializa ulterior la prețuri și mai mari. Distanța mare pe care o au de parcurs până la târgurile rusești, obstacolele întâlnite la vămile și carantinele de la Nistru, care pentru a fi depășite, necesită timp, livrarea cu mari întârzieri a mărfurilor în Chișinău – toate determină majorarea prețurilor la mărfuri, negustorii fiind astfel permanent prejudiciați” [19].

Și nu doar aceasta. Regulamentul din 17 februarie 1825 permitea importul în Basarabia a mărfurilor rusești acceptate pentru export conform tarifului vamal din 1822, fără niciun obstacol și fără plata taxelor vamale. Dreptul de a importa mărfurile rusești în Basarabia îl aveau doar negustorii ruși care dispuneau

de dreptul de a face comerț pe întreg teritoriul Imperiului (negustorii de gilda întâi și a doua), dar cu respectarea în provincie a particularităților locale privind comerțul [20]. Situația se agravează și mai mult când de acest drept încep să beneficieze negustorii din guberniile ruse de gilda a treia, care, conform Regulamentului gildelor din 14 noiembrie 1824 (adoptat pentru guberniile ruse), nu dispuneau de acest drept. Sub pretextul susținerii industriei și înviorării comerțului din Basarabia, dar mai mult în scopul „...asigurării căilor de realizare în regiune a mărfurilor rusești, admise pentru export fără plata taxelor”, la 16 ianuarie 1826 Consiliul de Miniștri permite „negustorilor ruși, indiferent de categoria gildei, să transporte prin vămile și posturile vamale de la Nistru mărfuri ruse și basarabene, în afară de vin și rachiu” [21]. Ulterior, în baza decretului Senatului Guvernant din 18 octombrie 1839, negustorii ruși de gilda a treia care, potrivit Regulamentului gildelor din 1824, nu aveau dreptul la comerțul extern, au primit dreptul de a exporta liber, timp de 5 ani, peste hotare mărfurile admise de tariful vamal prin toate vămile de la hotarele de apus ale Rusiei. La 16 decembrie 1843 acest decret a fost prelungit pe o perioadă de încă 5 ani [22]. Prin urmare, deținând dreptul de monopol în comerțul cu mărfurile rusești pe piața internă basarabeană, negustorii din guberniile interne ruse limitau substanțial activitățile burgheziei comerciale autohtone și împiedicau acumulările de capital.

Aceste măsuri au influențat negativ cimentarea burgheziei naționale. După investigațiile din 1829 privind starea comerțului și a industriei din Basarabia, autoritățile locale raportau autorităților centrale din Sankt Petersburg: „...comerțul ce se efectuează în orașul Chișinău nu și-a extins aria mai departe de raza acestui oraș, în el fiind implicată o nouă categorie de persoane de diferite naționalități (în fond alogeni – V.T.). Târgoveții nu au capitaluri proprii și iau în credit mărfuri și bani, punându-și speranța și încrederea pe seama industriei agricole, dar aceasta, în pofida tuturor eforturilor și patronajului din partea conducerii supreme, abia în ultimii ani începe să se dezvolte vertiginos” [23].

Un obstacol serios în constituirea burgheziei comerciale naționale reprezintă faptul că până în 1831 Basarabia a fost separată de guberniile interne ruse prin cordonul sanitaro-vamal de la Nistru, iar de piețele tradiționale europene – prin cel de la Prut și Dunăre, instituit în 1817. Autoritățile locale, în persoana lui I. M. Hartingh, A. N. Bahmetev, M. S. Voronțov și F. P. Palen, în numeroasele rapoarte adresate pe parcursul anilor 1813 – 1827 autorităților centrale – miniștrilor de Finanțe, de Interne și de Poliție, Consiliului

de Stat și Consiliului de Miniștri, cereau insistent lichidarea cordonului sanitaro-vamal de la Nistru, scoțând în relief prejudiciile enorme pe care acesta le cauza dezvoltării comerțului, acumulării capitalului comercial și, respectiv, consolidării pozițiilor burgheziei naționale [24]. Potrivit descrierii viceguvernatorului Basarabiei E. Golubițki, funcționar de clasa a V-a, și a funcționarului de clasa a VII-a, D. Climșa, privind administrarea financiară în Basarabia, datată cu anul 1829, „...din cauza prezenței acestei bariere de la Nistru și dificultăților în transportarea produselor autohtone în guberniile limitrofe din Rusia, comerțul de aici este strâmtorat peste măsură în circuitul de mărfuri” [25].

Oricât ar fi de paradoxal, cel mai mult a afectat procesul de constituire a burgheziei comerciale naționale aplicarea în Basarabia a structurii de gildă. La 26 septembrie 1830, concomitent cu suprimarea cordonului vamal de la Nistru, transferarea lui la Prut și Dunăre și unificarea vamală a Basarabiei cu guberniile interne ruse [26], instituirea Administrației Speciale a orașului Ismail și a iarmarocului Sf. Dumitru din Chișinău, este confirmat de împăratul Nicolai I și proiectul decretului Senatului Guvernant privind aplicarea în Basarabia a structurii de gildă existentă în Rusia [27], care urma să intre în vigoare începând cu 1 ianuarie 1831, iar Basarabia inclusă în categoria guberniilor privilegiate [28].

Potrivit Regulamentului gildelor din 26 septembrie 1830, starea comercială din Basarabia includea *negustorii* de trei gilde, *mica burghezie comercială*, *țărănimea comercială* de patru categorii și *vânzătorii* de două clase. Activitatea lor comercială era reglementată de drepturile determinate de capitalul comercial impus a fi declarat, care era destul de mare: pentru negustorii de gilda întâi – 50 de mii de ruble, de gilda a doua – 20 de mii și de gilda a treia – 8 de mii de ruble asignate [29].

Caracterul reacționar al Regulamentului gildelor se explică nu doar prin faptul că stratificarea în categorii a tuturor comercianților și impunerea de a declara capitalul comercial pentru înscrierea în gildele comerciale au diminuat în mare parte posibilitatea de a acorda, potrivit tradițiilor stabilite în provincie, libertate și egalitate deplină tuturor stărilor de a se încadra în comerț, dar și prin faptul că *țărănimea comercială* de primele trei categorii urma să dispună de același capital comercial, să fie supusă acelorași îndatoriri și obligațiuni fiscale ca și negustorii de gildă [30], ceea ce afecta substanțial această stare socială. În condițiile în care Basarabia constituia o provincie agrară în componența Imperiului, anume din elementul burghez rural urma să se formeze burghezia comercială națională, iar din rândurile ei să se evidențieze grupul elită.

Concomitent cu aplicarea reformei gildelor, Basarabiei i-au fost acordate, ca și Georgiei și unui șir de orașe din Novorosia, privilegii suplimentare. În decretul Senatului Guvernant din 26 septembrie 1830 se menționa că „pentru a facilita aplicarea acestui nou sistem în Basarabia tuturor negustorilor autohtoni basarabeni, începând cu anul 1831, li se vor acorda pe o perioadă de 10 ani privilegii, fără a fi scutiți, totuși, de achitarea impozitelor locale” [31]. Privilegiile prevedeau scutirea negustorilor, a micii burghezii și a țăranimii comerciale, în decursul primilor 5 ani, de achitarea taxei pentru certificatele comerciale, pentru veniturile comerciale obținute, pentru folosirea căilor de comunicație maritime și terestre și a taxei speciale pentru vânzători; în următorii 3 ani pentru certificatele comerciale se încasa doar a patra parte din prestațiile de gildă, iar în ultimii 2 ani – jumătate [32]. Regulamentul mai prevedea scutirea în primii 5 ani de unele amenzi în caz de neprocurare la timp sau cu întârziere a certificatelor comerciale, iar în următorii ani aceste amenzi urmau să fie încasate în corespundență cu mărimea taxei achitate în acești ani – la început o pătrime și, în ultimii doi ani o jumătate din suma amenzii [33].

Privilegiile erau foarte semnificative, condițiile erau favorabile pentru desfășurarea activității comerciale, de aceea negustorii basarabeni au solicitat să li se prelungească durata privilegiilor. La sfârșitul anului 1835 negustorii din Chișinău și din Akkerman, invocând epidemia molimei și seceta din ultimii doi ani, au înaintat organelor regionale cererea de a fi scutiți de achitarea prestațiilor de gildă pentru o perioadă de încă 10 ani [34]. Dar doleanțele negustorilor n-au fost susținute.

Negustorii din guberniile interne ruse puteau beneficia de privilegii numai în cazul în care ei erau înscriși în categoria negustorilor basarabeni până la adoptarea structurii de gildă și dacă nu plăteau prestațiile de gildă în orașele ruse [35]. Aceste condiții vizau și *țărănimea comercială rusă* care se ocupa cu comerțul în Basarabia. Negustorilor din guberniile interne ruse care nu erau înscriși în categoria negustorilor basarabeni, dar care aveau în Basarabia „viză permanentă de reședință și se ocupau cu comerțul”, li se eliberau certificate comerciale doar după achitarea deplină a taxelor de gildă [36].

Dar, după cum deseori se întâmpla, pentru negustorii din guberniile interne ruse se făceau și unele excepții de la aceste dispoziții. Astfel, conform decretului Senatului Guvernant din 15 ianuarie 1831, de privilegii acordate negustorilor basarabeni puteau beneficia și negustorii evrei din Sevastopol și Nikolaev [37], expulzați din aceste orașe în baza dispoziției

guvernului din 20 noiembrie 1829 și transferați cu traiul în Basarabia [38]. Ca rezultat, numai pe parcursul anilor 1831 – 1835 din aceste orașe s-au transferat în Chișinău 42 familii de evrei (216 persoane), iar din celelalte orașe ale guberniilor Herson, Podolia, Ekaterinoslav, Kiev etc. – 252 familii (961 persoane), acestea încadrându-se în rândurile micii burghezii basarabene [39]. Ulterior mulți din acești evrei s-au încadrat în categoria negustorilor de ghildă din Chișinău sau din alte orașe și târguri ale Basarabiei.

Având drept scop crearea unei burghezii cosmopolite, străine acestei provincii și acestui popor, țarismul continuă să acorde privilegii, de data aceasta unor orașe basarabene în parte. Numai în perioada dintre 1840 și 1850 de privilegiile acordate orașului Chișinău pe 10 ani s-au bucurat, de exemplu, negustorii care aveau să construiască sau să cumpere în oraș clădiri (pentru cei de ghilda întâi – 3 000 ruble, de ghilda a doua – 1 500 ruble și de ghilda a treia – 300 ruble argint); în oraș au fost construite și cumpărate 1 200 de clădiri cu 1-2 etaje, iar pe parcursul întregii perioade – 2 080 de clădiri [40]. Ca rezultat, proprietari, deținători ai imobilelor din Chișinău, construite sau cumpărate în urma privilegiilor acordate, devin în majoritate alogeni, de regulă, negustori din guberniile ruse sau cei din străinătate care au fost transferați în Basarabia până la acordarea acestor privilegii sau nemijlocit în timpul acordării lor. Nu întâmplător, mulți dintre ei nu se considerau băștinași ai acestei provincii și, fiind puși în condiții nefavorabile, îl vor părăsi la prima ocazie împreună cu capitalul acumulat.

Evidențierea doar a câtorva factori ce frâneau acest proces este o dovadă elocventă a consecințelor nefaste ale regimului de dominație: dominația pe piața internă din Basarabia a negustorilor străini, zădărniciind procesul de acumulare a capitalului și de formare a burghezii comerciale autohtone.

Drept dovadă că majoritatea negustorilor și a micilor comercianți din Basarabia era constituită din alogeni strămutați cu traiul pe acest teritoriu poate servi următorul fapt. La 14 martie 1821 a fost adoptat Regulamentul cu privire la hoteluri, restaurante, cafele, hanuri și cârciumi în orașele guberniale, orașele-porturi etc. [41]. La 31 mai 1822 locuitorii Chișinăului s-au adresat cu o petiție viceguvernatorului Basarabiei M. E. Krupenski, în care se pronunțau împotriva adoptării acestui Regulament. După cum menționau semnatarii, „Chișinăul este populat de oameni de diferite stări (sociale – V.T.) având diferite îndeletniciri. Astfel, cu certitudine putem afirma că a zecea parte din ei își asigură existența de pe seama comerțului (în lipsa concesiunilor) cu rachiu și vin și datorită veni- tului pe care le aduc cârciumile; tot din aceste veni-

turi achită și prestațiile orășenești” [42]. În cazul în care Duma va îndeplini legea guvernului și va stabili numărul instituțiilor nominalizate, în mod sigur, „... majoritatea prăvălioarelor ... urmează să fie închise, măsură ce-i va lipsi de lucru pe deținătorii acestora, ceea ce-i va impune să-și caute căi ilegale de existență sau să se întoarcă la locurile de unde s-au transferat în speranța de a obține bunăvoința legilor ruse” [43].

Ulterior, problema s-a impus din nou în prim-plan. În 1830 și 1831, conform deciziei Guvernului Regional, Duma din Chișinău a făcut de două ori inventarierea acestor instituții, încercând să stabilească numărul de prăvălii în fiecare parte a orașului (Chișinăul era împărțit în patru sectoare), precum și numărul doritorilor de a le deține. Dar nu i-a reușit, deoarece negustorii refuzau să dea informații: ei au avut mult de suferit în urma ciumei din 1829 și a holerei din 1830, dar și din cauza „... comerțului destul de slab, ce asigură negustorilor doar simpla existență” [44].

Deși activitatea comercială a negustorilor străini înviora comerțul și asigura piața internă cu mărfurile necesare, totuși aceasta cauza negustorilor autohtoni mari prejudicii și provoca nemulțumirea lor. În urma numeroaselor plângeri din partea negustorilor locali basarabeni, la 1 iunie 1831 Administrația Regională din Basarabia discută rapoartele Magistraturii și ale Dumei orășenești din Chișinău privind regulile de impozitare a negustorilor străini pentru dreptul de a face comerț în provincie. În timpul discuției s-a constatat că după adoptarea în Basarabia a structurii de ghildă, în modalitatea de impunere fiscală a negustorilor străini n-au intervenit niciun fel de schimbări, fiindcă „... și în perioada existenței ghilldelor negustorii din alte orașe și negustorii străini, aflați în regiune doar temporar, beneficiau de aceleași drepturi ce erau acordate locuitorilor orașului (aceștia beneficiau de privilegiile acordate de Regulamentul ghilldelor din 26 septembrie 1830 – V.T.), deci fără a achita impozite în folosul orașului, în afară de acei negustori și industriași care își vindeau mărfurile exclusiv la iarmaroace” [45]. Excepție făcea doar vinul importat din Moldova de peste Prut de negustorii străini [46].

Doar în urma plângerilor negustorilor și măsurilor întreprinse de Guvernul Regional, negustorii din alte orașe care se ocupau cu comerțul în orașele Basarabiei au fost forțați, alături de negustorii locali, să achite în vistieria orașului o anumită taxă [47].

Ca și în anii precedenți, centru de concentrare a burghezii comerciale rămânea orașul Chișinău, centrul administrativ regional al Basarabiei. În descrierea statistică a regiunii Basarabia din 1840 se menționa că centrul comerțului basarabean „...este, fără îndoială, orașul regional Chișinău, în care se află până la 1500

de negustori de toate trei gilde (probabil, de ambele sexe – V.T.) și până la 300 de prăvălii” [48].

Cele relatate *supra* ne permit să concluzionăm că burghezia comercială în Basarabia nu s-a constituit ca o categorie economică, obiectivă, ci mai mult ca una fiscală și juridică. De aceea ea va constitui un element al nomenclatorului fiscal țarist. Deciziile adoptate de țarism în politica comercială în anii '20 – '30 ai secolului al XIX-lea demonstrează că burghezia comercială basarabeană a fost creată de stat și era dependentă de el, fără a dispune, ca burghezia vest-europeană, de anumite drepturi constituționale; totodată, ea n-a prezentat o entitate coerentă, delimitată etnic și social, conștientă de drepturile și obligațiunile sale. Constituirea burgheziei comerciale ca stare socială în Basarabia se datorează nu atât proceselor interne – economice și sociale, nu atât nașterii – genezei și evoluției sale, ci mai mult deciziilor administrației imperiale și regionale.

Constituirea burgheziei comerciale ca o structură reală, social-economică necesită, concomitent, acordarea diverselor înlesniri din partea instituțiilor imperiale: autonomie administrativă, libertate de mișcare și inițiativă, măsuri de protejare și de încurajare etc., care erau incompatibile cu sistemul iobăgist economic și politic stabilit în Rusia. Deși țarismul a întreprins anumite măsuri în vederea constituirii burgheziei comerciale basarabene, ca pătură structurată social, administrația imperială n-a avut posibilitatea de a o supraveghea cu strictețe, pentru a-i menține „puritatea”, dar pentru regiunile periferice naționale, cum era Basarabia, această sarcină, probabil, nici nu stătea. Țarismul era interesat în constituirea unei stări sociale alogene, cosmopolite, fidelă regimului. De aceea, elementul burghez alogen a găsit în Basarabia un teren destul de vast de activitate și posibilități reale de a se transfera dintr-o categorie în alta. În consecință, structura burgheziei comerciale basarabene în perioada supusă analizei a fost preponderent instabilă, cu afilieri fluctuante dintr-o categorie socială în alta, mai cu seamă pentru alojeni – evrei, armeni și greci, destul de pricepuți în afaceri și în materie de identificare a surselor de îmbogățire, dar și imediat receptibili la privilegiile pe care le acorda țarismul burgheziei comerciale în Basarabia. Ca urmare, după aplicarea în Basarabia, începând cu 1831, a structurii de gildă, constatăm o mișcare continuă „în sus” și „în jos” pe linia artificială de separare a acestei stări sociale – reprezentanți ai micii burghezii și chiar ai țărănimii înstărite (în special celei bulgare și germane) se înscriau în categoria negustorilor de gildă, iar negustorii ruinați se înscriau în categoria micii burghezii comerciale. Posibilitățile de a adera la acest grup social, atât din partea „de sus” (din rândul elementelor aristocra-

tice sau semi-aristocratice – deși numărul acestora era destul de mic), cât și din partea „de jos” (din rândul elementelor populare – îndeosebi meșteșugari și țărani) vor crește permanent, devenind reale, pe măsura întăririi economice, sociale și politice a acestei stări sociale. Mai mult ca atât. Adaptându-se la noile condiții de dezvoltare, generate de tendințele de modernizare și raționalizare a relațiilor sociale și influențată de factorii generici – economici, demografici, sociali și politici, burghezia comercială în Basarabia, în procesul evoluției, va fi destul de activă, înglobând și, în același timp, eliminând noi și noi componente. Așadar, burghezia comercială din Basarabia nu forma un tot omogen, nici din punctul de vedere al componenței, nici al sferei de activitate, nici al valorilor și modului de viață. În paralel cu burghezia comercială bogată, de gilda întâi și a doua (ce constituia elita burgheză a acestei stări sociale), în Basarabia întâlnim destul de frecvent burghezia comercială mică – de gilda a treia, mult mai săracă și slabă.

Constituind în Basarabia o structură comercială reacționară – cea de gildă, țarismul a căutat să modeleze componența acestei stări sociale, pentru a o putea mai ușor dirija, pentru a evita posibilitatea constituirii unii societăți după principii de clasă.

Dar, în pofida dezvoltării mai rapide a relațiilor mărfare și antrenării unor pături mult mai largi – a unui conglomerat de țărani, moșieri și orășeni în relațiile capitaliste, burghezia comercială națională s-a ciocnit cu obstacole destul de mari în procesul ei de constituire. Aceasta deoarece măsurile întreprinse de administrația imperială și regională urmăreau să preîntâmpine unele fenomene sociale nedorite ce le putea provoca această stare socială nouă.

Privilegiile acordate de țarism burgheziei comerciale, organizarea și sistematizarea ei într-un grup social aparte nu denotă totuși faptul că elementul autohton a beneficiat de protecția necesară din partea administrației imperiale și regionale. Fiind mult mai slab economic, el n-a fost în stare să concureze cu negustorii de gildă bogați alojeni – armeni, greci și evrei, iar lipsa de capitaluri comerciale necesare pentru obținerea certificatelor comerciale reduceau la zero tentativele elementului indigen de a se încadra în categoria burgheziei comerciale, moldovenilor revenindu-le doar un rol secundar în comerțul basarabean.

Situația periferică a Basarabiei în sistemul economic și politic al Imperiului Rus a determinat în mare parte atitudinea vădit discriminatorie a autorităților centrale față de acest teritoriu, care au limitat drepturile și posibilitățile autohtonilor, în fond ale moldovenilor, prin atragerea și infiltrarea în comerțul provinciei a negustorilor străini și din guberniile interne

ruse cărora, pentru a se încadra în categoria burgheziei comerciale, le-au fost acordate diverse înlesniri și privilegii. Ca rezultat, lipsa de unitate statală și independență națională, dominația politică și exploatarea economică de către Imperiul Rus au influențat direct procesul de geneză a burgheziei comerciale. De aceea, burghezia comercială ce s-a constituit ca stare socială va prezenta o pătură socială cosmopolită, alcătuită în mare parte din elemente alogene – evrei, greci, armeni, bulgari, ruși, ucraineni etc., susținute și protejate de administrația imperială. Astfel, întreg comerțul basarabean rămâne concentrat, ca și în tot estul european, în mâinile străinilor, numai că în el predominau elementele orientale.

BIBLIOGRAFIE

1. Tomuleț V. Reforma ghildelor în Basarabia și problema formării burgheziei comerciale naționale (anii 1831-1868). În: *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova*. Seria „Științe socioumane”, Chișinău, 1997, p. 63-70; *Idem*, Aplicarea în Basarabia a structurii de gildă din 14 noiembrie 1824). În: *Frontierele spațiului românesc în context european*. Oradea-Chișinău, 2008, p. 238-256.

2. Tomuleț V. Contribuția negustorilor basarabeni la instituirea Judecătoriei Comerciale din Basarabia. În: *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova*. Seria „Științe socioumane”, Chișinău, 2001, vol. II, p. 278-298.

3. Tomuleț V. Politica comercială a țarismului în Basarabia și influența ei asupra formării burgheziei comerciale naționale (anii 1812-1868). În: *Romanitate și românitate la Nord de Balcani (Materialele Simpozionului Internațional din 7-8 aprilie 2000)*, Chișinău, 2000, p. 96-100; *Idem*, Influența regimului de dominație țarist asupra genezei și evoluției burgheziei comerciale din Basarabia (1812 – 1868)). În: *In memoriam professoris. Mihael Muntean. Studii de istorie modernă*. Chișinău, 2003, p. 157-198.

4. Arhiva Istorică de Stat din Rusia (AISR), F. 560, inv. 4, d. 402, f. 31 verso.

5. Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), F. 75, inv. 1, d. 157, f. 42.

6. *Mica burghezie / Mic-burghezi* – categorie socială alcătuită în cea mai mare parte din mici producători și mici comercianți, cunoscuți sub denumirea generică de *meșciane* și care formau cea de-a treia grupare (după intelectualitate și negustori), în care era împărțită populația urbană din Rusia. Mic-burghezii constituiau un grup social ierarhic inferior din cadrul populației orășenești, supus impozitului pe cap de locuitor (capitației), prestațiilor și recrutării; aveau dreptul să se angajeze în calitate de salariați, să practice meșteșugăritul și comerțul cu amănuntul (Valentin Tomuleț. *Basarabia în epoca modernă (1812-1918)* (Instituții, regulamente, termeni), ediția a III-a, revăzută și adăugată. Iași, 2014, p. 395-396.

7. ANRM, F. 75, inv. 1, d. 160, f. 1-5 verso.

În pofida concurenței vădite pe care au exercitat-o comunitățile alogene asupra elementului burghez indigen, contribuția lor la dezvoltarea raporturilor economice dintre Basarabia, țările europene și guberniile ruse a fost semnificativă. Totuși, deși calitățile de comercianți le-au fost ignorate, iar defectele exagerate, prin activismul lor economic, capitalurile comerciale de care dispuneau, comunitățile alogene ale armenilor, grecilor și evreilor stabilite în Basarabia s-au dovedit a fi un factor cert de progres al economiei locale, de maturizare a burgheziei în această regiune, ceea ce a dus la accelerarea „occidentalizării” și la progresul general de modernizare și europeanizare a societății basarabene.

8. ANRM, F. 75, inv. 1, d. 157, f. 54-61 verso. Izvorul indică capitalul comercial doar la primii 17 negustori.

9. AISR, F. 560, inv. 6, d. 575, f. 44.

10. ANRM, F. 75, inv. 1, d. 426, f. 41.

11. AISR, F. 560, inv. 6, d. 575, f. 44 verso.

12. ANRM, F. 75, inv. 1, d. 157, f. 34.

13. Despre preponderența în comerț a grecilor, a armenilor și a evreilor a se vedea: AISR, F. 19, inv. 3, d. 129, f. 222; F. 398, inv. 28, d. 10504, f. 33-33 verso; Arhiva Istorică Militară de Stat din Rusia (AIMSR), F. Armata Moldovenească (AM), inv. 182^a, d. 60, cert. 7, f. 12-13, 23-23 verso; ANRM, F. 3, inv. 1, d. 444, f. 6-8; F. 5, inv. 2, d. 743, f. 35; F. 134, inv. 3, d. 88, 123, 124, 145, 147, 156, 191, 203, 239, 278, 303 etc.

14. AISR, F. 1263, inv. 1, d. 101, f. 681-683.

15. ANRM, F. 5, inv. 1, d. 86, f. 116-116 verso.

16. AISR, F. 560, inv. 3, d. 204, f. 21-33; Regulamentul cu privire la comerțul cu Basarabia din 17 februarie 1825 este publicat în: Valentin Tomuleț. *Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia (1812-1830)*. Documente inedite din arhivele Rusiei, Ucrainei și Republicii Moldova, Chișinău, 2002, p. 120-127.

17. Sarea, vinurile, țuica din fructe și poamă de Basarabia puteau fi exportate în Rusia doar prin vămile de la Dubăsari și Movilău, în baza unui certificat special ce atesta proveniența locală a mărfii și numai după achitarea accizului (AISR, F. 560, inv. 3, d. 204, f. 27 verso-28).

18. *Ibidem*, f. 28 verso-29.

19. ANRM, F. 75, inv. 1, d. 426, f. 27.

20. AISR, F. 560, inv. 4, d. 204, f. 28 verso-29.

21. AISR, F. 560, inv. 4, d. 337, f. 4.

22. *Коммерческая газета*, 1844, №13, 3 февраля.

23. ANRM, F. 75, inv. 1, d. 426, f. 32.

24. A se vedea mai detaliat: AISR, F. 560, inv. 4, d. 402, f. 31-70 verso.

25. AISR, F. 560, inv. 6, d. 575, f. 45.

26. Cordonul sanitar de la Nistru cu carantinele de rezervă din Isakoveț, Dubăsari, Movilău și postul de carantină din Parcani au fost lichidate abia la 5 februarie 1846 (Полное

собрание законов Российской империи / ПСЗРИ, Собр II, т. XXI, 1846, СПб., 1847, № 19693, с. 216).

27. AISR, F. 571, inv. 5, d. 769, f. 79-80.

28. *Ibidem*, f. 93.

29. ANRM, F. 6, inv. 2, d. 370, f. 93 verso-94.

30. ANRM, F. 75, inv. 1, d. 259, f. 18-18 verso; F. 134, inv. 3, d. 57, f. 291.

31. AISR, F. 571, inv. 5, d. 769, f. 93.

32. *Ibidem*, f. 93-93 verso.

33. *Ibidem*, f. 93 verso.

34. AISR, F. 1263, inv. 1, d. 1131, f. 408 verso-409.

35. AISR, F. 571, inv. 5, d. 769, f. 93 verso-94.

36. *Ibidem*, f. 153.

37. ANRM, F. 6, inv. 2, d. 370, f. 4-8.

38. ПСЗРИ, Собр. II, т. IV, 1829. – СПб., 1830, № 3286, с. 790-791.

39. ANRM, F. 75, inv. 1, d. 1485, f. 5-5 verso.

40. AISR, F. 1287, inv. 37, d. 702, a. 1845, f. 1-1 verso.

41. ANRM, F. 75, inv. 1, d. 171, f. 7-15 verso.

42. *Ibidem*, f. 20 verso.

43. *Ibidem*.

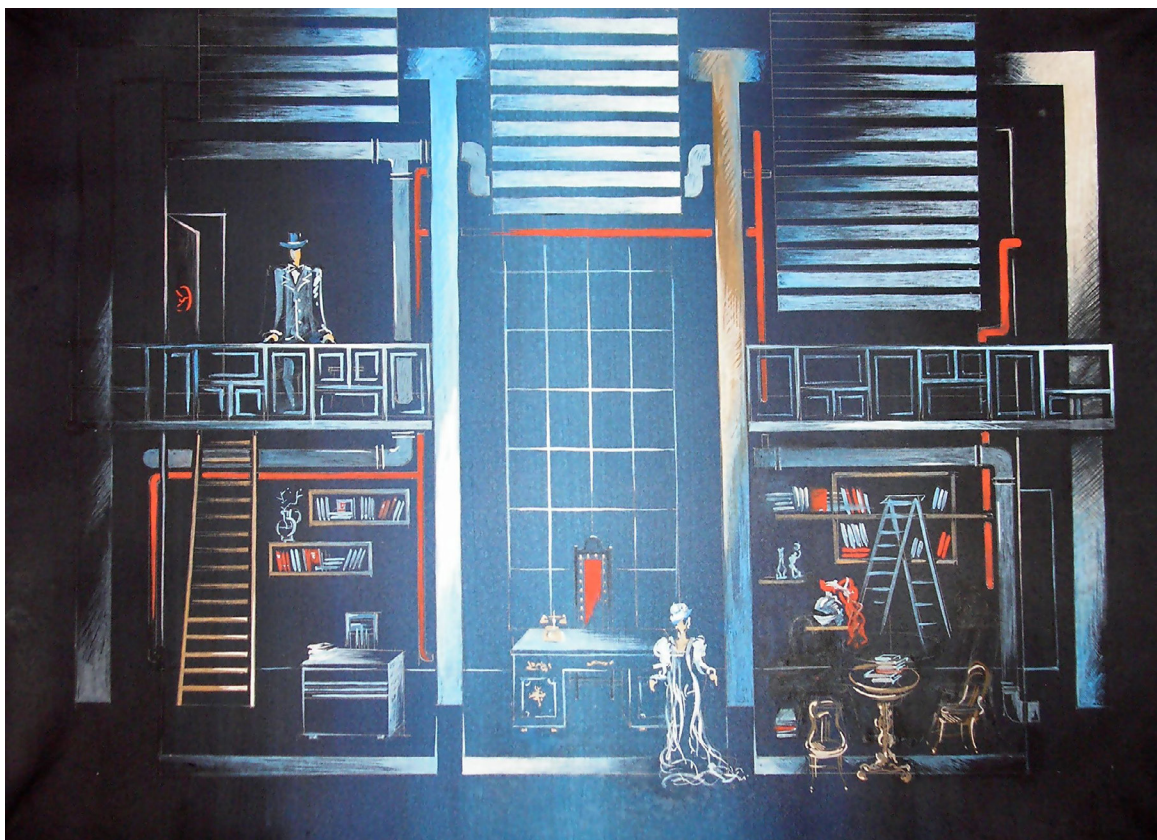
44. *Ibidem*, f. 48 verso.

45. ANRM, F. 3, inv. 2, d. 118, f. 23-23 verso.

46. Vinul importat de negustorii străini din Moldova era supus în orașe unei taxe, în vistieria orășenească, în mărime de 5 cop. de la fiecare vadră moldovenească (în loc de 3 cop. – ca în trecut), cu deosebirea că acei cumpărători sau vânzători, care vor efectua comerțul cu vin și vor achita taxele în favoarea orașului, vor fi scutiți de taxa pentru comerțul cu ridicata (ANRM, F. 3, inv. 2, d. 118, f. 23 verso).

47. ANRM, F. 6, inv. 2, d. 370, f. 187 verso.

48. ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2591, f. 380 verso.

Petru Balan. Scenografie (schiță) la spectacolul *Ultima oră* de M. Sebastian, regia S. Cozub. Teatrul Național „Mihai Eminescu”, 2007.